

על אחד העם

(עשרים שנה למותו)

מאת דניאל בן-נחום

השפעתו הרבה על בני-דורו אין להסבירה רק בעיקרי תורתו. הן אנשים הרחוקים מן האופי הראי-ציונאליסטי והחומרה הנזירית של מחשבתו. כביאליק בחיותו התו-ססת ובשאר-הרוח שבו, אישים שלא קבלו רבות מדעותיו — כוויצמן — ראו בו את מורם ורבים.

ביאליק המשיל עליו את משל המגדלור השולל את אורו על פני אי-שומם. מאמריו בקריאתם נר-אים לנו נעין פנסים חזקים המכוון-נם ישר לעינינו, בעד נושאם נשאר שריו באופל. בכל בהירות סגנונו נשאר בנקודה מסוימת סתום, מתעלם מתגורה מדור-יקה — אחד-העם, מאמריו והפי-רוריו השלמים בצורחם אינם ניתנים להצטרף בכל זאח למ-סכת שלמה אחת. שירותו הש-קפת עולמו, תורתו הכוללת היא עד כה בגדר נסיון.

לבנות רבים כבש בסגנונו זה הסגנון שאין בו חסר ויתר, האור-מר בזיוק ובפשטות מה שהיה לו להגיד, שאינו סובל כל שעשועי-לשון זכפל לשון לשמם — הח-בינים על טרבי-הפובליציסטים שלנו, ובכל היותו מעשי והגיוני, סכוון ישר למטרתו — איננו משולל הן מפתיע, מין קצב פני-מי והרמזי הידוע רק למשורר. כארדיכל המחשבה יש עוד מה ללמוד ממנו. יכלים אנו שלא להסכים להתנחות-אנ של מא-מרו — אבל כיוון שקיבלנו את מרותו, הרי מובלים אנו ביד בטר-חה של הגיון בלתי-מופרך עד למסקנותיהן העקביות.

הוא היה ממשיכו המובהק של הפרויטיביזם האידיאליסטי של אטצ'ה-המאה התשע-עשרה — בח-חום ספרותנו. בטע זה עמל להר-כיב על גזענו העתיק, רבותיו היו קונט הצרפתי, ספנסר, דר-וויין — מייצגי התרבות הבור-גנית בעליהה ככוח מקדם וכובש, המאמין במדע ותבונה, ואינו שר-עה לתעותיים אירציונאליים ותנ-תומות מטאפיזיים.

הפסיכולוגיה משמשת להם מדע ריבובי, החולש גם על הסרציו-לוגיה הצועדת את צעדיה הרא-שונים, המהססים.

אף במשנתו של אחד-העם הלאומיות הנה קאטגוריה פסיכ-לוגית מעיקרת ולא סוציולוגית. העם מופיע בה נעין יציר ביולו-גי בעלת-כתות אישיות מובהקות: זכרון, רצון וחפץ-קיום. חפץ-הק-יום הלאומי הוא לדעתו יצר טב-עיראשוני בעם, שאינו מותנה בתנאים חיצוניים, אם כי הוא מסתגל אליהם ומחדש את תוכנה של ההכרה הלאומית, בהתאם לש-נויים שחלו בהם.

תורה זו מהפכנית היתה בש-ע-תה, כיוון שניתקה את תלוחה של היהדות בעיקרי אמנה מסר-יימים, בצורתה הדתית, הכריזה על זכותה של תרבותנו הלאומית להתפתחות חופשית ובלתי-כבד-לה — על כל קשת-גזוניה הרע-יוניים, תוך קשר פנימי עם המור-שה-ההיסטורית, אך בלא הש-תעבדות לה וקבלת-מרותה. בני-נה ליהודים הליבראליים המתבו-ללים ולאורח-החיים הנוקשה, הרואים כאחד ב„יהדות“ בנסיה בעלת-דרגמות דחיות — הצהיר אחד-העם ב„עבדות בתוך חירות“ על החירות הרחנית של היהדות החדשה: „יכול אני להוציא מש-סט בלבבי על האמונות והדעות שפנחילוני אבותי, מבלי שאירא פן יינתק הקשר ביני ובין עמי“. הצהרה זו פותחת פתח כרחבו של אולם לרחות העולם שתשבנה בתוכנו, קוראת לתכנים ומגמות חדשים, לזרמים מרדניים ומהפ-כניים בחיים ובסדרות לתוך האר-הל, לתוך תחומה של היהדות, פנימה. היא בתנה גם לנו, למארכ-סיסטים יהודים, חלק ונחלה בע-מנו ובתרבותנו. צדק האומר, כי ב„שינוי ערכין“ יהודי קדם אחד-העם ובר-פלוגתא שלו — לבר-דיצי-בסקי.

אין אנו באים לחלוק על מצי-אותו וכותו של הרגש הלאומי או „חוש הקיום הלאומי“ — הקושר את האדם בחבלי אהבה ומסירות לקולקטיב האנושי-ההיסטורי שהוא שייך אליו — (וצדק אחד-העם כשגילה רבש זה גם „בתת-הכר-תם“ של המחבוללים ובעלי-הת-עודה). אך אנו כופרים בכך, שר-גש זה הנהו יצר ראשוני-טבעי ניציר-הקיום של כל בריה אורגנית ורואים בו פרי הסביבה, תוצאה של התפתחות סוציאלית-כלכלית. יסודה המרעי של תורה ביר-נא-ציונאלית (אם ניתן לומר כך) המעבירה בפשטות יסודות ביולו-גיים לתוך הסוציולוגיה — הוא רופף למדי, ואינו עשוי לשרת את תנועת התחייה הלאומית של עמי-נו — התנועה הציונית.

אדרבא, תורה זו הסכה בנקל לנשק בידי יריבתה, שהרי אם „חוש הקיום הלאומי“ של העם יצר טבעי הוא בו — אין סיבה לתניח שלא ימשיך את פער

לחו גם בשינוי-התנאים ולא ימ-צא צורות ולבושים חדשים ללא-ר-מיות היהודית: אוטונומיה לאו-מיות-תרבותית (דובנוב), שפת יידיש ותרבותה (דיטלובסקי), חידוש הדת ומרותה (בירנ-י)

אחד העם

כרים). „רצון הקיום הלאומי“ — הוא אליבא דכל מחייבי-הגלות למיניהם ולגזניהם — הערובה היחידה להמשך לאומי-תרבותי, וערובה זו אינה בטוחה כל עיקר. גם אחד-העם היה נאמן לשיטתו, כשהאמין באפשרות של קיום לאומי והתפתחות לרוב מנ-ייבו של העם בגולה, בתנאי שיקום מרכז יהודי גדול ובעל-השפעה (מרכז רוחני) בארץ-ישראל, הוזה אומר: שתעלה את הקיום הלאומי בהשפעה רוחנית פסיכולוגית בלבד. (חיקוי והת-בוללות).

ראינו, שהאידיאליזם הפילוסופי (וכל ציוני באמן לו — נשאר למעשה בתחום האחד — העויות) קצרה יד לבסס את הציונות מב-חינה עיונית ומעשית. ביסוס ההכרח ההיסטורי בהגשמת הציונות נעשה על-ידי ניתוח המארכסיסטי של בורז'ואזיה ותר-כחתו למעשה — הוא מפעלה של תנועת הפועלים הציונית.

הביסוס האידיאליסטי-פסיכולו-גיסטי שסייע בשעתו לעיצוב הכ-רה לאומית מתקדמת מוכרח היה בסופו-של-דבר להביא לשמרנות — לצימצומה של התרבות הלאומית בתחום השקפת-עולמו ואמנותו המוסרית של אחד-העם. הוא החל משלילת זיקתה של היהדות לדוק-טרינה ולתעודה דתית מסוימת וסיים בהצגת מטרה הסייגים רח-חניים חדשים להתפתחותה הבאה, אין הוא מסתפק בתגדרה שקבע בעצמו, כי תרבות לאומית פירו-שה „מחן הקניינים הא-נושיים הכלליים בצורה לאומית“ — כי אם רואה ביה-דות ערכים אנושיים מיוחדים ל-לה. רעיון „הצדק המחולט“ (אגב

„צדק מחולט“ זה של אחד-העם טבוע בחומום ההפשטה של האי-דיאלוגיה הבורגנית-המתקדמת ומתעלם מן הבעיה הסוציאלית). הוא חזר, אישוא, לרעיונם של בעלי-„התעודה“ — שמרר בו, אך ביסודו של דבר נשאר נאמן לנ-קורת-מוצאו, כשלא יכול לראות בחפץ הקיום הלאומי הערטילאי את תוכנה היחיד של הלאומיות ומתפש לה תכונות אחרות: רר-חניות-מוסריות.

חוסר-העקביות בתורתו של אחד-העם הוא מכבשונו של המחשב האידיאליסטי שמתחמו לא חרג מעולם.

בתקופות שונות של פעלתו הספרותית-הציבורית נמצאנו בש-לושה „זוגות“ שהתו במתח-ניגוד דיהם את קו-ההתפתחות החברתית הספרותית שלנו: אחד העם — ליליינבלום, אחד העם — הרצל, אחד העם — ברדי-צי-בסקי. עלשו בראייה רטרוס-פקטיבית רואים אנו עד כמה ה„זו-גות“ הללו היו קשורים זה בזה (מבחינת ההיסטוריה היהודית) כמטענים — החיובי והשלילי — בפרודה אחת. רק איש בעל-טהור מוסרי ותוקף מחשבתי בלתי-מצוי יכול היה לעמוד כך במאבקים הרעיוניים הגדולים של דורו.

מול הכוח הדינאמי, הכיבש של בני-„זוג“ העמיד את השיקול הבולם, המוסתי, המקיים. מחו-כבי-ציון חבע את מבחן האיכות שבלעדיו לא תכון ההתישבות בארץ, מהרצל — את עלבון תרבותנו הלאומית, יסוד-דה ההיסטורי-הרוחני של הציונות, בפני ברדי-בסקי התוסס ומחפש, איש השמא, כרונו של מרד — היצרים המדוכאים ביה-דות — הגן על הקבע והברי שבה, על אמת הבניין וכיבוש-היצרים — על „שלטון-השכל“.

עשרים שנה לאחר מותו רשאים אנו לשאול: לבודק לידי מי נתגלגלה ירושתו הרוחנית הגדולה של אחד-העם, באילו אפיקים הפרתה את מחשבת-דורנו?

כשנענין ב„על פרשת דרכים“ — ציונות כי רבים מרעיונות-היסוד שבהם נקלטו ביחדשים ובלא יודעים בנכסיה-הרוח של תנועת-הפועלים הארצישראלית ונרקמו במסכת ההגשמה החלוצית — על אף זר-חו ואי-הבנתו של אחד-העם לה כבר הזכרנו לעיל את האמנ-ציפציה של היהדות מן הדוגמה דתית (עבדות בתוך חירות).

גם מיפעלנו החינוכי בגולה אי-נו אלא הגשמה נועות של רעיון הכשרת-הלבבות שאחד-העם הגהו כתנאי בליעבור להגשמת הציונות. התנועה הקיר- (המשן כעמוד 6)

על אחד העם

(סוף מעמוד 5)

ליהם בניתי את השקפתי על היהדות והציונות עוד בימי שחרותי. ואם אלה יתמוטטה מה נשאר לי לעת זקנה מכל העמל אשר עמלתי בימי חיי, זולתי לב ריקן ונפש בוראשת".

"הולכת ומתפתחת בו — בעם — בטיה להקריב קרבן על מזבח "התחיה" את נביאיו, את היסודות המוסריים הגדולים אשר בשבילם חי עמנו ובשבילם סבל ואשר רק בשבילם שווה כל העמל לשוב ולהיות לעם בארץ אבותינו". היתה זו אזהרה חמורה לעתיד:

אכן, כל ימיו עמד על משמר ערכים אנושיים שלא יזדייפו, שלא יירצחו נפש, עמד במיטב-ההגיון, בטוהר המצפון ונקיון-הדעת.

אחד העם היה בין הוגי-הדעות ההומאניסטיים הגדולים של עמנו. ככל הוגה-דעות הוא שייך לזמנו ומעמדו ולא נבוא עמו במשפט על כך — עם כל הסתייגותנו מן הבסיס האידיאליסטי של תורתו.

כי הרבה בחלו ממנו — בצנורות גלויים וסמויים ביודעים ובלאיודעים גם דורנו שלנו, גם חנו-עתנו:

"ויש אשר יבדקו נפשם לאורך וראו והנה גם הרבה מאונם

ממך ובשלקה הוא".

ברצית — שאחד-העם לא האמין בשעתו בעתידה. הלכה למעשה בדרך של מבחן-איכות וביצור הרמה הפנימית כיסוד לעלייה והתישבות רחבת-מידות. השפעתה של ארץ-ישראל בחלקים רבים בתפוצות אינה רחוקה מאותה תמונה, שהעלה אחד-העם על כוחר-הבחנתו של "המרכז הרוחני" (אגב, טעות היא בידי הסבורים, כי אחד-העם זיל-זל בביסוס הכלכלי והמדיני של "המרכז הרוחני"). אך רעיונותיו העיקריים של אחד-העם הועמדו על-ידי הציונות-הסוציאליסטית ועל-ידי חנועחנו בפרט — "על רגליהם" וכך נגאלו מקללת-העקרות, כשם שהמארכסיזם "העמיד על רגליה" את הדיאלקטיקה האידיאליסטית, ורעיונות דאזלין ערטיקאין בעולם האצילות נהפכו לכוח דינאמי, משגה-אורחות עולם לנשק וכלי יוצר בידי מעמד הפרועלים.

יש ששוררת מעטות פותחות צוהר לנפשו של סופר ומסייעות בידינו להבין את מפעל חייו.

בסוף ימיו של אחד-העם, כשידיו הרועדות סירבו לאחוז בעט, יצא פעם מגדר שתיקתו כשהגיעה אליו ידיעה על הריגת נער ערבי כגמול על רצח יהודי, וכתב למערכת "הארץ": "הנני מרגיש ביי כאילו מתמוטטים בקרבי כל היסודות שע-